

А.С.Васілеўская, М.А.Вагулька

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

Да праблемы фарміравання антрапанімічнай кампетэнцыі малодшых школьнікаў

Ключевые слова: *антропонимическая компетенция, антропоним, младшие школьники, структура антропонимической компетенции.*

В статье впервые описана сущность и структура антропонимической компетенции, обоснована необходимость ее формирования у младших школьников.

Мадэрнізацыя сістэмы адукацыі, уступленне Беларусі ў Балонскі працэс дыктуюць новыя патрабаванні да якасці падрыхтоўкі спецыялістаў. Сёння мэта адукацыі акрэсліваецца не як набыццё сукупнасці ведаў, а як здольнасць выконваць пэўныя задачы, выкарыстоўваючы набытыя веды [3, с. 33]. Такое змяшчэнне акцэнтаў становіцца асновапалагальным у канцэпцыі кампетэнтнаснага падыходу і павінна ўзняць адукацыйны працэс на новую якасць [1].

Праблемы кампетэнтнаснага падыходу актыўна распрацоўваюцца вучонымі Расіі і Беларусі. У першую чаргу вучоныя размяжоўваюць паняцці **кампетэнцыя** і **кампетэнтнасць**. Пад **кампетэнцыяй** разумеюцца веды, уменні і вопыт, неабходныя для рашэння тэарэтычных і практычных задач, а **кампетэнтнасцю** называюць здольнасць прымяняць гэтыя веды і ўменні [3, с. 36-37]. Аднак застаецца нявырашаным пытанне аб ключавых кампетэнцыях, іх колькасці і структуры. Як адзначае А.В.Хутарскі, кампетэнцыі – гэта перш за ўсё заказ грамадства да падрыхтоўкі яго грамадзян, а значыць пералік кампетэнцый, які трэба сфарміраваць у вучня школы залежыць ад сацыяльных патрэб у той ці іншай краіне [5].

На нашу думку, адной з важных кампетэнцый, якая павінна быць сфарміравана ў малодшых школьнікаў школ, з'яўляецца антрапанімічная. Гэтая кампетэнцыя разглядалася ў навуковай літаратуры толькі ў дачыненні да студэнтаў-замежнікаў, якія вывучаюць рускую мову. Алена Віктараўна Чаркасава адзначае, што антрапанімічная кампетэнцыя павінна ўключаць наступныя ўменні і навыкі: 1) веданне кампанентаў рускай антрапанімічнай сістэмы і ўменне іх ужываць у адпаведнасці з сацыякультурным кантэкстам; 2) веданне асаблівасцей утварэння розных форм асабовых імён і ўменне іх ужываць у сітуацыях зносін; 3) веданне этнакультурных асаблівасцей рускіх антрапонімаў; 4) уменне супастаўляць факты роднай і рускай культуры, якія праяўляюцца ў асаблівасцях функцыянавання антрапонімаў; 5) веданне ўстойлівых выразаў, якія

ўключаюць антрапонім, і навык іх выкарыстання ў вусным і пісьмовым маўленні; 6) уменне аналізаваць у мастацкім тэксце асноўную інфармацыю, звязаную з этнакультурным зместам антрапонімаў; 7) уменне аналізаваць вобраз літаратурнага персанажа на аснове этнакультурнага зместу яго імя [4].

Аднак, на нашу думку, фарміраванне гэтай антрапанімічнай кампетэнцыі з'яўляецца не менш важнай і для носьбітаў мовы. У нашай краіне ва ўмовах білінгвізму ўменні і навыкі, звязаныя з ужываннем уласных імёнаў, набываюць яшчэ большае значэнне.

Паколькі праблемы фарміравання антрапанімічнай кампетэнцыі не атрымалі дастатковага навуковага абгрунтавання, мы паспрабавалі апісаць структуру гэтай кампетэнцыі, карыстаючыся распрацоўкамі Андрэя Віктаравіча Хутарскога [5]:

- **назва кампетэнцыі:** антрапанімічная;
- **тып кампетэнцыі ў агульнай іерархіі.** Адрозніваюць тры ўзроўні кампетэнцыі: *ключавыя (адносяцца да агульнага зместу адукацыі), агульнапрадметныя (адносяцца да пэўнага кола прадметаў) і прадметныя (прыватныя ў адносінах да папярэдніх двух, маюць канкрэтнае апісанне і магчымасці фарміравання ў межах вучэбных прадметаў).* Антрапанімічную кампетэнцыю можна аднесці да прадметных, якія маюць канкрэтнае апісанне і магчымасць фарміравання ў межах вучэбных прадметаў. Антрапонімы традыцыйна разглядаюцца як частка лексічнай сістэмы пэўнай мовы, таму фарміраванне антрапанімічнай кампетэнцыі адбываецца на ўроках мовы і чытання. Але не трэба забываць, што ўласныя імёны людзей уключаюць у сваё значэнне этнаграфічную, гістарычную, культуралагічную і сацыяльную інфармацыю, таму фарміраванне кампетэнцыі можа адбывацца і на ўроках па іншых прадметах;

- **кола рэальных аб'ектаў, па адносінах да якіх уводзіцца кампетэнцыя,** складаюць асабовыя імёны людзей. У навуковай літаратуры вылучаюцца розныя тыпы антрапонімаў: уласнае імя, імя па бацьку, прозвішча, мянушка, псеўданім, нік і інш. У пачатковай школе ўвага скіроўваецца толькі на чатыры асноўныя тыпы – асабовае імя, імя па бацьку, прозвішча, мянушка. Эліна Алегаўна Гаўрыкава апісвае этапы асваення антрапанімічнага фонду мовы дзецьмі дашкольнага ўзросту: спачатку дзіця засвойвае сваё ўласнае імя, імёны блізкіх людзей, потым сваё прозвішча і прозвішчы людзей з бліжэйшага асяроддзя, потым імя па бацьку і мянушку [2]. Школьнае жыццё патрабуе ад вучня дакладнага ведання гэтых чатырох тыпаў антрапонімаў і дакладнага размежавання афіцыйных і неафіцыйных форм намінацыі;

- **сацыяльна-практычная абумоўленасць і значымасць кампетэнцыі (для чаго патрэбна ў соцыуме):** фарміраванне антрапанімічнай кампетэнцыі дазволіць не толькі замацаваць уяўленне пра

сістэму ўласных імёнаў Беларусі, пра асабовае імя як частку лексічнай сістэмы беларускай мовы, але і паспрыяе фарміраванню камунікатыўных і выхаваўчых навыкаў, звязаных з культурай маўленчых паводзін, правільным ужываннем моўных сродкаў з мэтай рэалізацыі пэўных камунікатыўных задач, далучэннем да агульначалавечых і нацыянальных каштоўнасцей. З другога боку, апісанне ведаў, уменняў і навыкаў, якія складаюць змест антрапанімічнай кампетэнцыі, можа стаць своеасаблівым арыенцірам для дзіцячых пісьменнікаў пры напісанні мастацкіх твораў. Гэты аспект фарміравання антрапанімічнай кампетэнцыі нам падаецца вельмі важным. Аналіз падручнікаў па беларускай мове і літаратурным чытанні паказвае, што імёны, якія ўжываюцца ў творах дзіцячай літаратуры, не заўсёды адпавядаюць сучаснаму стану беларускага антрапанімікону;

- **сэнсавыя арыентацыі вучня ў адносінах да дадзеных аб'ектаў** (для чаго неабходна быць кампетэнтным): фарміраванне антрапанімічнай кампетэнцыі будзе спрыяць сацыяльнай адаптацыі дзіцяці, што праявіцца ў магчымасці правільнага звароту да асобы ў вусным і пісьмовым маўленні ў зносінах як паміж носьбітамі адной, так і розных моў;

- **веды пра дадзенае кола рэальных аб'ектаў.** Часткова акрэслены ў праграме, аднак падаюцца недастатковымі. На нашу думку, вучні першай ступені атрымання агульнай сярэдняй адукацыі павінны ведаць: 1) афіцыйную і неафіцыйную сістэму наймення Беларусі, 2) чатыры тыпы антрапонімаў і спецыфіку іх ужывання, 3) асноўныя асаблівасці і адметнасці беларускага антрапанімікону, 4) асаблівасці ўтварэння розных форм асабовых імёнаў (поўных і кароткіх), 5) правапіс асабовых імёнаў;

- **уменні і навыкі, якія адносяцца да гэтага кола рэальных аб'ектаў:** вучні пачатковых класаў павінны ўмець: 1) ужываць розныя тыпы антрапонімаў у залежнасці ад сітуацыі зносін, 2) правільна выкарыстоўваць розныя тыпы антрапонімаў у пісьмовым маўленні, 3) утвараць кароткія формы асабовых імёнаў, 4) адрозніваць славянскія і неславянскія імёны, 5) адрозніваць уласныя імёны, аманімічныя з агульнымі, 6) прагназаваць спецыфіку вобраза літаратурнага персанажа на аснове інфармацыі, закладзенай ў асабовым імені;

- **спосабы дзейнасці ў адносінах да дадзенага кола рэальных аб'ектаў:** пад спосабамі дзейнасці мы разумеем у першую чаргу метады і прыёмы працы з антрапанімічнай лексікай. На сённяшні дзень формы працы з уласнымі імёнамі не адрозніваецца разнастайнасцю. Фактычна заданні, накіраваныя на фарміраванне акрэсленых уменняў і навыкаў, прапануюцца толькі пры вывучэнні правапісу вялікай літары ва ўласных імёнах. У падручніку мы сустракаем наступныя заданні: *выпішыце імёны людзей, растлумачце, з якой літары трэба пісаць выдзеленыя словы, якое*

значэнне мае слова **прозвішча** ў рускай і беларускай мовах. Аднак заданні такога тыпу дазваляюць вырашаць пастаўленыя праблемы толькі часткова. На наш погляд, падручнікам не хапае заданняў на ўтварэнне кароткіх форм асабовых імёнаў пры дапамозе суфіксаў (*Галіна – Галя, Галінка, Галка, Міхал – Міхась, Міхаська, Міхалка* і інш.) і выяўленне іх стылістычных адрозненняў; на ўтварэнне імёнаў па бацьку. Неабходным падаецца і культуралагічны каментарый да імёнаў тыпу *Рыгорка, Зося, Міколка, Янка* і інш. Адзначаныя формы з’яўляюцца спецыфічна беларускімі і не заўсёды зразумелыя сучаснаму школьніку. Неабходна даваць каментарый і да дастаткова рэдкіх імёнаў, тыпу *Гэля, Груня*. У сучасных падручніках практычна адсутнічаюць тэксты з неславянскімі імёнамі. Аднак заданні, звязаныя з размежаваннем форм наймення чалавека ў розных краінах, падаюцца неабходнымі ў сучасным адкрытым грамадстве. У падручнікі па літаратурным чытанні неабходна дадаць пытанні, звязаныя з пачатковым аналізам інфармацыі, закладзенай у асабовым імені, што будзе спрыяць раскрыццю характару персанажаў. Думаецца, што прыняцце антрапанімічнай кампетэнцыі павінна прывесці да пашырэння спосабаў дзейнасці вучняў на ўроках мовы і чытання;

- **мінімальна неабходны вопыт дзейнасці вучня ў сферы дадзенай кампетэнцыі:** для фарміравання антрапанімічнай кампетэнцыі ў вучняў пачатковых класаў трэба ўлічваць, што малодшыя школьнікі ўжо маюць пэўны запас ведаў па ўсведамленні сутнасці ўласнага імя, уменняў ужывання асабовых імёнаў ва ўласным маўленні [2]. Аднак трэба памятаць, што гэты вопыт часцей за ўсё будзе недастатковым ва ўжыванні і ўтварэнні спецыфічных беларускіх антрапонімаў;

- **індыкатары-прыклады, узоры вучэбных і кантрольна-ацэначных заданняў:** на нашу думку, раскрыццё гэтага кампанента кампетэнцыі патрабуе асобнага даследавання, заснаванага на аналізе праграм па мове і чытанні, падручнікаў па гэтых прадметах.

Такім чынам, вылучэнне антрапанімічнай кампетэнцыі ў якасці асобнай ставіць канкрэтныя задачы як перад настаўнікамі пачатковых класаў, так і перад выкладчыкамі вышэйшых навучальных устаноў, якія рыхтуюць настаўнікаў. З аднаго боку, пры распрацоўцы падручнікаў па мове і чытанні неабходна ўлічваць спецыфіку фарміравання гэтай кампетэнцыі і ўключаць у вучэбны матэрыял заданні, звязаныя з выпрацоўкай уменняў і навыкаў, якія адносяцца да сферы ўласных імёнаў. З другога боку, будучыя настаўнікі пачатковых класаў павінны атрымаць неабходнае кола ведаў, якое дазволіць працаваць над фарміраваннем антрапанімічнай кампетэнцыі.

Літаратура

1. Жук, А.И. Модернизация высшей школы Беларуси созвучна идеям Болонского процесса / А.И.Жук // Вышэйшая школа. – 2009. — № 2. – С. 3-6.

2. Гаврикова, Э.О. Формирование антропониимии в детском речевом сознании : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Э.О.Гаврикова; Тюменск. гос. ун-т. – Тюмень, 2005. – 22 с.

3. Тонкович, И.Н. Компетентностный подход в высшем образовании: содержательно-логический анализ / И.Н.Тонкович // Инновационные образовательные технологии. – 2011. - № 3. – С. 33-38.

4. Черкасова, Е.В.. Обучение иностранных студентов-филологов русским антропонимам (Продвинутый этап) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Е.В.Черкасова; Российск. гос. пед. ун-т им. А.И.Герцена. [Электронный ресурс] – СПб., 2003. Режим доступа <http://www.dslib.net/teoria-vozpitanie/obuchenie-inostrannyh-studentov-filologov-russkim-antroponimam.html>. Дата доступа : 18.12.2015.

5. Хуторской, А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций // Интернет-журнал "Эйдос". – 2005. – 12 декабря [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>. Дата доступа : 21.12.2015.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУ